

GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ VÉLEMÉNYE A KRITIKÁRÓL

V A R G A I S T V Á N

Az, hogy az íróval egy időben megszületik a kritikus is, az szinte természetesnek tűnik az irodalomtörténetben. Talán azzal a kiegészítő megjegyzéssel, hogy e sorok írója a kritikus fogalom alatt nem az értékkimondót, hanem az értelmezőt érti. Más szóval: az igazi kritikus indíttatása talán nem az, hogy „ítéletet hirdessen” egy-egy irodalmi alkotás felett, hanem egyszerre tudományos hozzáállással és nagyfokú empátiával felfedezze, kimutassa és megmagyarázza annak jellegzetességeit, milyenségét, és ezen funkcióját feltétlenül ki kell emelni, ily módon felhívja az olvasók széles körének a figyelmét egy-egy alkotásra. Mert végeredményben az olvasók azok, akik számára a mű készült, tehát az ő ítéletük a perdöntő. Ilyen szemszögből nézve az író–kritikus kapcsolatot, az ideológiai vagy személyes okokból mélyen szubjektív kritikák eleve elvetendőek. Természetesen az író–kritikus kapcsolatnak számtalan változata van. Törések talán akkor keletkeznek az értelmező kritika és az alkotó között, amikor valami egészen újszerű bukkan fel az alkotásokban, és a kritika ezzel a kezdetben nem tud mit kezdeni. A számtalan irodalomtörténeti példák közül említsünk egyet: Charles-Augustin Sainte-Beuve „esetét”.

A múlt század talán legnagyobb francia irodalomkritikusa volt. Egyesek szerint stíluseszközeivel, természetesen nem tudatosan, még a mai kritikusok is élnek. Ítéleteiben gyakran végletes volt („Stendhal regényei visszataszítóak”, állította), de szellemessége, nyelvezete és stilisztikai trükkjei még ma is frissen hatnak. De úgy tűnik, az újszerűhöz nem volt „hallása”, s ennek eredményeképpen Proust egy egész esszét írt ellene, és még Nietzsche is mérce és tartás nélküli, gerinctelen bírálónak minősítette. A két alkotó művész megvetése az élősdű kritikával szemben ezekből az írásokból egyértelműen kivehető. Az idő

természetesen Proustnak és Nietzsche-nek adott igazat: Sainte-Beuve neve már csak az irodalomtörténetek lábjegyzeteiben fordul elő.

Elvonulóban lévő századunk folyamán szintén számtalan példa akadt arra, hogy az újszerű hirdetői és a kritikusok összecsaptak. E témát vizsgálva térjünk vissza vagy harminc esztendőre, amikor a regényirodalomban megjelent egy könyv, amely megújította a regényt, és újszerűségével nehéz feladat elé állította a szövegértelmezőket. Ennek a műnek az írója egy addig ismeretlen kolumbiai író, Gabriel García Márquez, regényének címe pedig a *Száz év magány* volt. Az író-kritikus vizsgálatakor nem idézzük a kritikusokat, hanem csak az író. Épp ezért aztán a vizsgálódás úgymond egyoldalú lesz, és csak García Márquez a kritikáról, elsősorban az ő műveiről írt kritikákról van szó, elmondott véleményét tartalmazza. Tehát ezen írás nem kép egy párviadalról, hanem gyakran szenvedélyes monológ.

Az első felidézésre kerülő nyilatkozatot García Márquez Adélaide Blasqueznek adta 1968-ban. Ekkor már két éve Barcelonában élt. Nyilatkozatában kiemelte, hogy az akkori Spanyolországban élő dél-amerikai írók nagy rokonszenvenben élnek: „az egyetemi emberek, a kritikusok és a nagyközönség” büszkék rájuk. Amikor az újságíró idézi a kritikusok véleményét a *Száz év magány*ról, az író így válaszol: „A kritikusok hívták fel a figyelmemet arra, hogy minden könyvben ugyanazok a témák, sőt még a hősök is ugyanazok. A dolog engem lepett meg legjobban, pedig valójában nincs ebben semmi meglepő: az ember a rögeszméivel ír, és a rögeszmék mindenkiben viszonylag korlátozott sorozatot alkotnak.” Mondhatjuk, az interjú a kritikusokra nézve hízelgő: az írónak tetszik rokonszenvük addig megjelent művei iránt, és meglepődik, hogy képesek olyan dolgokat felfedezni alkotásaiban, amelyek számára rejtve maradtak.

A második vizsgálódásra kerülő nyilatkozat öt év múlva, 1973-ban jelent meg. Ekkor García Márquez Armando Duránnak nyilatkozott. Az interjúban szó van a rá gyakorolt irodalmi hatásokról. „A kritikusok olyan gyakran hangoztatták, hogy Faulkner hatása alatt állok, hogy egy ideig magam is elhittem”, mondja. Ezért elolvasott egy Faulkner-művet, mert „szerettem volna tudni, miben is állnak azok a hatások, amiket a kritikusok a nyakamba varrnak”. Végeredményben az összehasonlítás Faulknerrel számára igen hízelgő („Faulkner végül is az egyik legnagyobb regényíró”), de „azt a módot azonban, ahogy a kritikusok az ilyen hatásokat értelmezik, nem egészen értem. A valóságban mégiscsak minden író arra törekszik, hogy önmaga legyen, és éppen azt igyekszik elkerülni, hogy kedvenc szerzőit utánozza”. Más szóval: elutasítja azt, hogy Faulkner hatása alatt írta volna meg első műveit.

„Hajlandó lenne műveit kritikusok körében megvitatni?”, szegezi neki a kérdést Armando Durán. A válasz eleje egyenesen mehökkentő: „Természetesen nem. A kritikusok komoly emberek, engem pedig már évek óta nem

érdekel semmi komoly dolog. Ezzel szemben szórakoztató nézni, hogyan tapogatóznak a sötétben.” Felrója a kritikusoknak, hogy sok mindent nem fedeztek fel könyveiben. Így például más dél-amerikai íróktól „vett kölcsön” regényalakokat, és beépítette őket a *Száz év magány*ba. Máskor tudatosan vagy ösztönszerűen csapdát állít bírálóinak, és „ezek a csapdák veszélytelenek volnának, ha a kritikusok nem esnének beléjük. De persze ez könnyebb, mint mélyebben behatolni a könyv alapelemeibe, oda, ahol a megértés igazi kulcsai találhatóak”. Armando Durán azonban helyesen megjegyzi, hogy „nem lehet elvárni egy kritikustól, hogy rejtvényt oldjon meg”. Erre García Márquez ezt válaszolja: „Minden jó regény rejtvényt ad fel a világnak. A kritikusok saját szakállukra és kockázatukra vették magukra azt a súlyos felelősséget, hogy ezeket a rejtvényeket megoldják, és el kell várni tőlük, hogy valóban meg is tegyék.” Kiemeli, hogy ez nem vonatkozik a rengeteg személyes célzásra, amelyeket csak a legközelebbi barátok és családtagok értenek, de, folytatja az író, „másfelől viszont nyugtalanít, hogy senki sem mutatott rá a könyv huszonnégy ellentmondásaiból egyetlenegyre sem, vagy a hat súlyos hibára, amelyekre az olasz fordító hívta fel figyelmemet, és amelyeket az új kiadásokban és fordításokban sem fogok korrigálni, mert nem lenne tisztességes”. Az interjú a kritikával foglalkozó részét García Márquez így zárja le: „A végkövetkeztetésem, amit mindebből levontam, az, hogy egyetlen kritikus sem fog tudni valószínűs képet adni könyvemről az olvasóinak, amíg nem szűnik meg irodalmi pápaként viselkedni, és ameddig nem abból indul ki, hogy a regényt egyáltalán nem kell komolyan venni. Én magam teljesen tudatosan így írtam, mert beleuntam a pedáns elbeszélésekbe és a példaszzerű történetekbe.” Tehát García Márquez itt visszatér a már említett kiindulóponthoz, miszerint a komoly dolgok nem érdeklik. A fenti nyilatkozat arról tanúskodik, hogy az akkor már világhírűvé vált író bizalmatlan kritikusaival szemben. Úgy érzi, nem „értik meg”, műveinek rejtélyeit képtelenek felfedni, ugyanakkor tévedhetetlen ítésznek tartják magukat. Már kezdettől fogva az író mintha „játszott” volna a kritikusokkal, műveibe titkos üzeneteket illesztett be, és sokszor, úgy tűnik, leplezetlen kárörömmel nézte, mennyire melléfognak művészetének magyarázóit.

A legerjedelmesebb önvalloást ez idáig García Márquez *A guajava illata* című könyvben tette. A Plinio Aspuleyo Mendoza író társsal folytatott hosszú beszélgetés könyv alakjában spanyolul 1982-ben jelent meg. Az író ekkor már minden kétséget kizáróan világhírű, egyszemélyes intézménnyé alakult át, röviden: a modern próza és a dél-amerikai kontinens reprezentánsa lett. Épp ezért az e könyvben olvasható vélemények már nem egy ismeretlen kolumbiai alkotó, hanem egy szerezpében tudatosult íróember megnyilatkozása. S ez a megnyilatkozás sok meghökkentő és ellentmondó, vitára ösztönző gondolatot,

de ugyanakkor elég sok ismétlést tartalmaz, azaz jó néhány gondolata már régebbi nyilatkozataiból ismert. Gyakran szinte szó szerint ismétli magát, ami arra utal, hogy az illető dologban véleménye az évek folyamán nem változott, de vannak újszerű eszmék is a könyvben. Szinte szó szerint ismétli például önmagát García Márquez, amikor társszerzője a már említett Faulkner-hatást idézi. Az író erre a megjegyzésre így reagál: „Ez igaz. És annyira kitarítottak a Faulkner-hatás mellett, hogy egy ideig engem is meggyőztek róla. Ez nem zavar, mert Faulkner minden idők egyik legnagyobb regényírója. A kritikusok azonban olyan módon állítják fel ezeket a párhuzamokat, amit képtelen vagyok megérteni. Faulkner esetében az analógiák inkább földrajziak, mintsem irodalmiak.” García Márquez „idegenkedése” a kritikusoktól talán egy korai trauma eredménye. A *Söpredék* című korai munkájáról így vall: „Elküldtem az argentin Losada Kiadónak, és ők Guillermo de Torre spanyol kritikus levele kíséretében küldték vissza, aki azt tanácsolta, foglalkozzam valami mással, elismert azonban valamit, ami ma elégedettséggel tölt el: azt írta, meglehetősen költői érzékem van.” Ezekből a sorokból mintha tartós sértődöttséget lehetne kivenni, amit az ironikus közlésmód csak némileg fed. A *Száz év magányról* szólva az író kiemeli, hogy a kritikusok azt tartják legjobb művének, ő *A pátriárka alkonyát*. E sorok írója ebben a dologban osztja az író véleményét. Sok kritikus a *Száz év magányban* az emberiség történetének paraboláját vagy allegóriáját látja. García Márquez, akinek saját szavai szerint semmi érzelme az eszmékhez, semmilyen eszmét nem akart belevinni e regényébe: „Nem, én csak gyermekkorom világáról akartam költői tanúságot tenni.” Az író ily módon elutasít mindenfajta utólagos belemagyarázást, általánosítást a kritika részéről, amikor műveiről van szó. Mert a kritikusok hajlamosak arra, hogy alkotásaiban mélyrehatóbb szándékokat igyekeznek felfedezni. Erre az író a következő megjegyzést teszi: „Ha léteznek ilyenek, nyilván nem tudatosak. De az is meglehet, hogy a kritikusok, a regényírókkal ellentétben, nem azt találják meg a könyvekben, amit megtalálhatnának, hanem azt, amit meg akarnak találni.” Mendoza szerint íróbárátja mindig nagy íróniával beszél a kritikusokról. „Mert többnyire egyáltalán nem veszik észre, hogy a *Száz év magány* minden komolyságot nélkülöz . . . a kritikusok meglehetősen önbizalommal boncolgatják a könyv valamennyi találós kérdését, kockáztatva, hogy eget verő ostobaságot mondanak.” García Márquez szerint a kritikusok nem fedezték fel a könyv legjelentősebb értékét: ez pedig „a szerző határtalan szánalma minden szegény teremtménye iránt”. Számtalan kritikus közül Ernesto Volkeninget „részesebb dicséretben”, aki a férfi–nő kapcsolatot vizsgálta az író műveiben. Ő nyitotta fel a szemét e dologban, és „azóta már nem formálok meg a nőalakokat ugyanazzal az ártatlansággal, mint azelőtt”.

1989-ben mexikói házában fogadja az író Nadine Hostettler svájci újságírónt, és nyilatkozatot ad a zürichi *Die Weltwoche* című hetilapnak. Aránylag szertelen beszélgetésről van szó, amelynek folyamán az immár Nobel-díjas és anyagi gondok nélkül élő író nagy magabiztossággal és játékosan cseveg az újságírónnal. Három alkalommal említésre kerül a kritika szerepe műveinek értelmezésekor. *A tábornok úvesztője* című regényéről szólva García Márquez megjegyzi, hogy az átlagolvasók jól fogadták a regényt, csak a „szakemberek, történészek és a kritikusok” bírálták és fedeztek fel benne fogyatékoságokat. „De ők elfelejtik, hogy a könyv regény”, utasítja el az író a kritikát. Egyike a ritka alkalmaknak, amikor jó kritikusokról szól, de, mint kiderül, azok is kellemetlenek a maguk módján. „A jó kritikusok zavarnak. A rosszak nem fontosak számomra, de a jó kritikusok olyan dolgokat hoznak a felszínre, amelyeket nem tudatosan írok le, és ennek az a hatása, hogy aztán kevésbé spontán módon írok.” A kritikusok gyakran olyan dolgokról mesélnek, amelyeket nem akar hallani, zavarják, sőt: hibák elkövetésére készítetik. Nadine Hostettler felteszi neki a kérdést, hogy miért ír mindig a múltból, akkor azt válaszolja, hogy az egy gyerekkori trauma eredménye. „Így írnak a kritikusok, és ez talán nem tévedés.”

A fentiekben a vizsgálódás tárgya Gabriel García Márquez viszonyulása a kritikusokhoz négy nyilatkozatában. Természetesen mindössze négy nyilatkozat alapján nem lehet teljes képet nyerni erről a viszonyulásról. Mert írónk életének egy szakaszában, amikor híressé vált, nagy előszeretettel adott interjúkat, és bizvást akad közöttük néhány olyan, amelyekben érinti vagy tárgyalja a kritikusok szerepét műveinek elemzésében, és azon túl általában a kritika fontosságáról tesz említést. Azonban még ezen négy nyilatkozat alapján is meghatározott következtetéseket vonhatunk le azzal kapcsolatban, hogyan viseltetik García Márquez kritikusaikhoz. Gondolom, nem téves az a megállapítás, hogy a neves regényíró nem rokonszenvez az őt bíráló kritikusokkal. Véleménye szerint nem ismerik fel műveinek lényegét, elsiklanak az utalások felett, az általa számukra felállított csapdákba esnek, belemagyaráznak eszmei üzeneteket, főlegesen általánosítanak művei elemzésekor. Ezt az elutasító magatartást az író legtöbbször nagy adag iróniával mondja ki, de vannak esetek, amikor a belső düh ezt a fékező kinyilatkozási formát szétfeszíti, és ilyenkor homlokegyenest és gyakran névre szólóan közli rosszálló véleményét. García Márquez végsőkéig szuverén alkotónak mutatkozik, aki mit sem törődik a kritikusok véleményével. Úgy tűnik, alkotás közben két dologra ügyel: arra, hogy saját elképzelései szerint a lehető legtökéletesebben fejezze ki azt, amit akar, illetve arra, hogy az olvasók milliói élvezettel olvassák könyveit. Ez utóbbi esetében természetesen nem azt jelenti, hogy „behódo” a közízlésnek, és a végsőkéig alkalmazkodik a mindenkori olvasói elvárásokhoz, hanem azt,

hogy íráskor minden eszközt bevon, olyanokat is, mint például a giccs, az érzelgősség vagy a melodráma, amelyet a komoly kritikusok elutasítanak. García Márquez és a kritika kapcsolatában a vélemények eltérése talán épp abban rejlik, hogy a komoly, tudományos és akadémikus kritika, illetve a „komolytalan” regény között óriási az ellentmondás. Hiszen az író több alkalommal is kijelentette, hogy regényei „komolytalanok”, és ha a mostani tudományos módszerekkel közelítik meg azokat a magukat mindentudónak tartó kritikusok, akkor az író számára egyszerre bosszantó és mulattató melléfogásokra kerülhet sor. Az író és kritikusai között valószínűleg óriási úr tátong nemcsak az irodalmi művekhez való viszonyulás dolgában, hanem általában a megélt élethez való viszonyulásban is. Az esetek nagy többségében a kritikus talán a könyveket szereti legjobban, míg García Márquez egészen más alkat. Ahogyan egy helyen mondja: „Féktelen szenvedélyességgel szeretem az életet.” Ez a felfogásbeli alapkülönbség mutatkozik meg Gabriel García Márquez viszonyulásában a kritikához.